

Yayın Geliş Tarihi: 17.09.2014
Yayın Kabul Tarihi: 01.12.2014
Online Yayın Tarihi: 23.12.2014

Dokuz Eylül Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Cilt:29, Sayı:2, Yıl:2014, ss.137-165

Ekolojik Sürdürülebilirlik ve Küçülme

Gönül TURGUT¹

Öz

Günümüzde ekolojik sürdürülebilirlik yaşamsal önemde bir mesele haline gelmiştir. Çevresel yıkım tehdidine karşı gösterilen çözümlerden biri sürdürülebilir kalkındır. Böylece hâkim iktisadi paradigmanın dışına çıkmadan çevresel sorunların üstesinden gelinileceği iddia edilmektedir. Oysa sürekli daha fazla üretim ve tüketime dayanan kapitalist üretim ilişkileri çevresel sorunların çözümünü engellemektedir. Ekolojik aciliyet ile ilgili sorunların var olan toplumsal düzen içinde çözülememesi sebebiyle ortaya çıkan tartışmalardan biri olan küçülme yazını ve hareketi farklı bir bakış sunmaktadır. İçinde farklı bakışları da barındırmakla birlikte genel olarak küçülme yaklaşımına göre çevresel sorunların çözümü ancak köklü bir toplumsal dönüşüm ile daha az üretip tüketmeye, yani iktisadi bakımdan küçülmeye dayalı bir toplumsal düzende sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Çevre Ekonomisi, Ekolojik Aciliyet, Sürdürülebilirlik, Küçülme

JEL Sınıflandırma Kodları: P28, Q56, Q57

Ecological Sustainability and Degrowth

Abstract

Ecological sustainability recently has become a crucial matter of discussion. The sustainable development, which has been denoted as a solution to the threat of the ecological crisis, endorses the idea that the ecological problems can be overcome within the limits of the prevailing economic paradigm. On the contrary, this prevailing paradigm is based on the increasing production and consumption which jeopardise a possible solution. De-growth literature and movement is an emerging debate on the questions that arise from the ecological sustainability perspective and it represents an alternative conceptualisation of the ecological problem. In this point of view, the solution to ecological problem is only possible within a new social order that is based on less production and less consumption, namely de-growth. In this manner, also it might be possible to alleviate the social inequalities globally .

Keywords: Ecological Economics, Ecological Emergency, Sustainability, Degrowth

JEL Classification Codes: P28, Q56, Q57

¹ Araş. Gör., Tunceli Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
gonul_turgut@hotmail.com

G. TURGUT

1. GİRİŞ

20. yüzyılın son çeyreğinde çevre sorunlarının insan varlığını tehdit eder boyutlara ulaşması, hükümetler ve uluslararası örgütlerin “sürdürülebilir kalkınma” çerçevesinde çözüm iddiasında bulunması sonucunu doğurmuştur. Ancak sürdürülebilir “çevre”nin değil sürdürülebilir “kalkınma”nın vurgulanmasından da anlaşılacağı üzere sürdürülebilir kalkınma politikası, kalkınma projesinin devamı niteliğindedir. Diğer bir deyişle, bu çerçevede ifade edilen çözümlerde asıl amaçlanan, ekolojik sürdürülebilirlik değil iktisadi sürdürülebilirliktir. Sürdürülebilir kalkınma söylemi kapitalist üretim biçimini sorunsallaştırmamaktadır.

Oysa küresel ısınmaya neden olan en önemli etkenin karbon salımı olduğu bilimsel araştırma sonuçlarının ortaya koyduğu bir olgudur² ve sermaye birikimine dayanan üretim ilişkilerini değiştirmeden karbon salımını azaltmak mümkün değildir. Bu gerçeğin sonucunda ekolojik sürdürülebilirlik için alternatif yaklaşımlar geliştirilmiştir. İktisadi küçülme, küçülme ya da büyü-me-me olarak Türkçe’ye çevrilen “degrowth” tartışması doğrultusunda ortaya çıkan yazın ve hareket de bu alternatif yaklaşımlardan biridir.

Bu çalışmanın temel sorusu ekolojik sürdürülebilirliğin küçülme yoluyla mümkün olup olamayacağı, küçülmenin de kapitalizmin hareket kanunları karşısında mümkün olup olamayacağıdır. Ekolojik sürdürülebilirlik, sürekli daha fazla üretip tüketmeye dayalı kapitalist toplumsal düzende mümkün değildir. Zira tarihsel kapitalizm, toplam üretim anlamında sürekli daha fazla yayılmaya ihtiyaç duyar, yani sonsuz sermaye birikimini sürdürmek için yayılmaktadır (Wallerstein, 1997: 2). Ekolojik sürdürülebilirliğin gerekleri ile sermaye birikiminin gerekleri bağdaşmamaktadır.

² Intergovernmental Panel on Climate Change, National Academy of Sciences (<http://www.nasonline.org/>), Royal Society (<https://royalsociety.org/>) tarafından hazırlanan raporlara bakabilirsiniz. Ayrıca 18 bilim kuruluşu tarafından Amerikan hükümetine gönderilmek üzere hazırlanan mektuba http://www.aaas.org/sites/default/files/migrate/uploads/1021climate_letter1.pdf adresinden ulaşılabilir.

Sermaye birikiminin bir sınırı yoktur, dolayısıyla kapitalizmde büyümenin de bir sınırı yoktur. Kapitalizmde daha fazla üretmek ihtiyaçları karşılamak için değildir, daha fazla kâr elde etmek, daha fazla sermaye biriktirmek içindir.

Kapitalizmde rekabet baskısı sürekli ve bu durum kapitalist için sermaye birikiminin sonsuz bir döngü olması zorunluluğunu doğurur. Sermaye birikimi ve bunu teminat altına almak için sürekli büyüme kapitalizmin can damarıdır:

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde kapitalizm genişlemek zorundadır. Bunun alternatifi bazı liberal reformcuların inanmak istedikleri gibi sıfır büyüme değil, sancılı bir daralma ve derinleşen bir krizdir (Sweezy, 2009: 47)

Dolayısıyla kapitalistler hiçbir zaman daha az üretmeye razı olmayacaktır. Yenilenebilir enerji biçimlerine geçilmesi bile ancak kısa sürede yüksek düzeyde kâr sağlandığı ölçüde mümkün olacaktır. Kömür, petrol gibi yeraltı kaynaklarının çıkarılmasından ekolojik sürdürülebilirlik adına vazgeçilmesi ise imkânsızdır.

Nasıl ki bisiklet sürmek düşmemek için ileriye doğru bir ivme gerektiriyorsa pazar ekonomisi de büyümeye devam etmek zorundadır, aksi halde çöker. Büyümeye ihtiyacı olan sadece iş dünyası değildir. Pazar ekonomisinde büyüme olmazsa, çıktı artmazsa emek de sıkıntı çekecektir (Perelman, 2003: 218).

Büyüme, kapitalizm için vazgeçilmezdir, aksi halde sürekli krizler ve bunun sonucunda da sistemin iflası kaçınılmazdır.

Kapitalizm, üretimi para birikiminin buyruğuna sokarak emeğe ve doğaya kapitalist bir yolla el koyulmasına toplum dışsal baskılar uygulamadıkça bu sınırların sonuna kadar zorlanacağını güvence altına alır (Burkett, 2008:135).

Kapitalist üretim biçimine dokunmadan ekolojik aciliyet karşısında yapılabilecek değişiklikler çok sınırlıdır:

Otomobilleri daha efektif hale getirmeyi, toplu taşımayı teşvik etmeyi düşünüyorlar ama otomobilleri yasaklamayı düşünmüyorlar. Çimentoyu daha verimli yapmak üzerine konuşuyorlar ama ne kadar çimento yapılacağını kontrol etmekten bahsetmiyorlar. Çelik fabrikalarında deneyler yaparak hangi teknolojinin

G. TURGUT

daha verimli olduğunu ölçmeyi konuşuyorlar ama verimli olmayanları kapatıp yenilerini açmaktan bahsetmiyorlar (Neale, 2009: 208). Dolayısıyla ekolojik sürdürülebilirlik için küçülme, küçülme için ise kapitalizme alternatif bir üretim biçimi gereklidir.

Bu doğrultuda makalede öncelikle kapitalizmin çevresel sürdürülebilirliği neden gerçekleştiremeyeceği ve sürdürülebilir kalkınma söyleminin neden geçersiz, içi boş bir söylem olduğu üzerinde durulacaktır. Daha sonra küçülme yazını ve hareketi ele alınacak, küçülme yazınının temel iddiaları incelenecektir. Son olarak küçülme ile önemli ortak yönlere sahip olan “*buen vivir*” paradigması üzerinde durulacaktır.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

1980’lerin başında kalkınma stratejilerinin ve uygulanan politikaların başarılı olmadığı anlaşılmıştır. Aslında kapitalizm ve araçsal akılın dünyayı kendi imgesinde üretme süreci, gelişme yazını / pratikleri doğrultusunda büyük ölçüde gerçekleşmiştir. Gerçekleşmeyen 19. yüzyılda olduğu gibi az gelişmiş denek ekonomilerin tamamen gelişmesi düşüncesidir (Ercan, 1996: 117). Az gelişmiş olarak tanımlanan ülkelerde güçlü bir ekonomik temel ve sektörler arasında uygun bir ekonomik eklenme sağlanamamıştır (Başkaya, 2009: 37). 1970’lerdeki kriz ve Keynesci politikaların başarısız addedilmesi, neoliberal politikaların benimsenmesi, kalkınma ile ilgili yaklaşımı değiştirmiştir. O zamana kadar kalkınma projesi, devletin ekonomiye müdahalesini gerektiriyordu oysa artık devletin ekonomiden elini çekmesi gerektiği savunulmaya başlanmıştır. Kalkınma projesinin yerini küreselleşme projesine bıraktığı dönemde geleneksel kalkınma anlayışı da yerini sürdürülebilir kalkınma anlayışına bırakmıştır. Ekolojik aciliyetin bilim insanları tarafından her geçen gün daha fazla ifade edilmesi, bu doğrultuda kamuoyunda oluşan tepkilerin, toplumsal hareketlerin gösterdiği duyarlılık, hükümetler ve uluslararası örgütler için ekolojik sürdürülebilirlik sorununa çözüm aramayı ya da arıyor gibi görünmeyi zorunlu hale getirmiştir. Sürdürülebilir kalkınma söylemi, daha ziyade sadece büyümenin sınırlarını ortaya koymakla kalmayıp çevresel yıkımı durdurmak için düzenleme yapmayı vurgulayan çevre

hareketinin radikalizmine karşı ana akımın tepkisinin bir ürünüdür (Castro, 2004: 196).

Bu söylemin etkili bir biçimde ilk kullanımı, iktisadi büyüme ve çevreyi koruma arasındaki çatışmayı vurgulama amaçlı olarak, IUCN (Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği)'nin 1980 tarihli Dünya Koruma Stratejisi raporundadır (Anguelovski ve Allier, 2014: 168). Birleşmiş Milletler tarafından 1987 yılında yayımlanan “Ortak Geleceğimiz” raporunda yer aldıktan sonra yaygınlık kazanmıştır. Bu raporda sürdürülebilir kalkınma, bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamak olarak tanımlanmaktadır (Birleşmiş Milletler, 1987: 37). Ekonomik kriz de başlıca sorunlar arasına eklenmiştir ve artık büyümenin yarattığı çevre sorunlarından ziyade, “çevre sorunlarının ekonomik kalkınmayı kösteklemesinden” söz edilmektedir. (Şahin, 2003: 9, Our Common Future, Brundtland Report, 1987: 62).

1992’de Rio Dünya Zirvesi’nde sürdürülebilir kalkınma ile ilgili “Gündem 21” belgesi imzalanmıştır. Gündem 21, 21. yüzyıl için bir faaliyet planı olarak düşünülmüştür. Bu faaliyet planına göre sürdürülebilir kalkınma üç temele dayanmaktadır: çevrenin korunması, ekonomik etkinlik ve sosyal hakkaniyet. Ancak ekonomik etkinlik dışında diğer temeller sağlam değildir. Gündem 21 raporuna göre:

Gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir kalkınmanın hızlandırılması için uluslararası işbirliğinden bahsedilirken, ticaretin liberalize edilmesi, uluslararası ticaretteki engellerin kaldırılması, korumacılığın durdurulması, tarife içi ve tarife dışı engellerin ortadan kaldırılması, özel sektörün teşvik edilmesi ve girişimciliğin önünün açılmasından söz edilir. Büyümenin eleştirisiyle başlayan sürdürülebilirlik politikaları, artık neoliberal bir pozisyondan seslenmekte, buna da ‘sürdürülebilir kalkınma’ denmektedir (Şahin, 2003: 10).

G. TURGUT

Bu raporda, çevre ülkelerin kaynaklarının uluslararası ticarete daha fazla açılması talep edilmektedir. Bunun sonucu sosyal hakkaniyet değil hem merkez-çevre ülkeleri arasındaki eşitsizliklerin hem de sınıfsal ayrımların artması olmuştur.

Sürdürülebilir kalkınma düşüncesinde, artık kapitalist ekonomi ile ekoloji arasında bir karşıtlık olduğu değil, tam tersine ahenkle birliktelik olduğu iddiası yer alır. Sürdürülebilir kalkınma, hâkim kalkınma düşüncesine bir tür kurtarma operasyonudur. Çevrecilik, kapitalist kalkınma düşüncesinin gereklerine uydurulur, temel değerlerinden ve iddialarından vazgeçilerek ya da bunlar kalkınma retoriğinin içinde asimile edilerek, “serbest pazar çevreciliği” biçimlendirilir. Buna “çevreci kalkınmacılık” ya da “yeşil kalkınmacılık” gibi isimler dahi verilmiştir (Zabcı, 2009: 24).

Sürdürülebilir kalkınma söylemine göre büyüme ve zenginleşme kaynakları yok etmeden gerçekleşmelidir, ancak bunun nasıl başarılacağı muamma olarak kalmaktadır. Üretim ve tüketimin küresel ölçekte azaltılması ile ilgili herhangi bir adım atılmamıştır. Gelişmiş ülkelerde endüstrinin “yeşilleşmesi” bu çevreyi kirleten endüstrilerin geliştirmekte olan ülkelere transfer edilmesi sonucunda mümkün olmaktadır. Dolayısıyla küresel bir çözüm konusunda somut adımlar atılmamaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma söyleminde, kalkınma ve tüketim gerekleri ön planda, ekolojik aciliyet sorunu ikinci plandadır. Örneğin, sera gazlarının azaltılmasına, gelişmiş ülkelerde alışılmış ekonomik faaliyetleri bozacağı, geliştirmekte olan ülkelere ise kalkınma çabalarını olumsuz yönde etkileyeceği düşüncesiyle karşı çıkmaktadır. Küresel ısınmayı durdurma çabası bu tür gerekçelerle kısır döngüye dönüşmektedir.

Bugünün ihtiyaçlarının karşılanması için, hem sınıflar arasındaki hem de ülkeler arasındaki gelir dağılımı uçurumunun ortadan kaldırılması, bunun yanında zengin ülkelerde yaşayıp Küresel Güney’dekilere göre defalarca çok tüketenlerin tüketimlerini kısımları gerekmektedir. Güney ülkelerinde toplam işgücünün yüzde 40’ı işsizdir ya da en düşük düzeyde gelir sağlayan geçici işlerde yarı zamanlı ya

da tam zamanlı olarak çalışmaktadır (Gallino, 2007: 36). Buna rağmen gelişmiş ülkelerde yaşayanlar, tüketim standartlarından vazgeçmeye yanaşmamaktadır. Modern kapitalizmin geliştirdiği toplumsal yapılarda, tüketim malları ve deneyimlerini arzulamaya devam etmek kaderimiz haline gelmiştir. Tüketim bir eksiklik-orada bulunmayan bir şey için duyulan arzu-üzerine kurulmuştur (Bocock, 2009: 75).

Klasik sürdürülebilir kalkınma tezleri pazarı çıkış noktası olarak ele alır, sorunun çözümünü, yani kalkınmanın sürdürülebilmesi olanağını, pazarın niteliğine dokunmadan, pazardaki güçler temelinde arar (Kentel, 2011: 7). Ancak sermaye birikiminin merkezde olduğu bir düzende eşitsizliklerin ortadan kaldırılması mümkün olmadığı gibi ekolojik sürdürülebilirliğin sağlanması da mümkün değildir. Ekolojik sürdürülebilirlik için çevreyi merkeze alan bir politika uygulanmalıdır.

Sürdürülebilir kalkınma söylemi ile ilgili bir diğer sorun, sürdürülebilir kalkınma hedefiyle yola çıkmış olan Kyoto Protokolü ile karbon ticaretinin mümkün kılınmasıdır (Kyoto Protokolü,1998: madde 17). Atmosferdeki mevcut sera gazı düzeylerinin azaltılabilmesi gerçekte bütün üretim düzeylerinin aşağıya çekilmesini şart koşmasına rağmen, çabalar daha çok bunun üretim düzeyi azaltılmadan nasıl yapılabileceğine odaklanmış bulunmaktadır (Yılmaz ve Yılmaz, 2011). Kyoto Protokolü, en gelişmiş ülkeleri yasal olarak bağlayıcı karbon salımı hedefleri belirlemiştir. Ama bu bağlayıcı miktarı aşmak için çeşitli yöntemler de kabul edilmektedir. “Temiz enerji” üreten firmalar, karbon ticareti aracılığıyla geleneksel enerji üreten olmaları durumunda çevreye salacakları karbon miktarı kadar satış yapabileceklerdir. Böylece örneğin HES inşa etmek karbon ticareti aracılığıyla kâr elde etmenin bir aracı haline geldiği için çevre yıkımına rağmen HES inşa edilmektedir (Yılmaz ve Yılmaz, 2011). Ülkeler ağaç dikerek daha fazla karbon salımı yapmaya hak kazanmaktadır. Kuzey’deki çevresel düzenlemelerden kaçmak için çevresel düzenlemelerin sıkı olmadığı Güney ülkelerine yatırım yapmak da üretimi azaltmamak için kullanılan başka bir yöntemdir.

G. TURGUT

Avrupa Birliği'nin karbon salımını 1990'daki seviyenin %20 altına düşürmeyi hedefleyen Avrupa Birliği Salım Ticareti Sistemi (EU ETS) dünyadaki en büyük salım ticareti sistemidir (Avrupa Komisyonu, 2014). Böylece karbon satın alan şirketler kotalarından daha fazla karbon salımı yapabilmektedirler. Bu ticaret aracılığıyla Kuzey ülkeleri, karbon salımını azaltmak konusunda sorumluluklarından kaçmaktadır. Başka ülkelerden ya da şirketlerden karbon salımı hakkı satın alındığı için atmosfere salınan toplam karbon miktarı çok da azaltılmış olmamakta sadece yeni bir kâr aracı ortaya çıkmaktadır. Örneğin AB'de karbon salımını 1990'daki seviyenin %20 altına düşürmek hedefine göre azaltılması gereken karbon salımının %50'si karbon ticareti aracılığıyla telafi edilmektedir (Pew Environment Group'tan akt. Girling, 2010: 6). Yani sadece %50 oranında salım azaltımı gerçekleşmektedir.

Brundtland Raporu'nun sürdürülebilir kalkınma tanımı da bir tanım değildir; bir slogandır ve sloganlar her ne kadar hoş olsalar da teori meydana getirmezler (Banerjee, 2003: 152). Zira hem ekolojik sürdürülebilirlik için hem de toplumsal hakkaniyetin gerçekleşmesi için kalkınmaya dayalı iktisadi anlayışın kökten değiştirilmesi gerekmektedir. Bu değişim öncelikle iktisat ideolojisinin ve tüketim toplumunun eleştirisini gerektirir. Tüketim toplumu, özellikle Batı ülkelerinde sanayi sonrasında ortaya çıkmış olan toplum olarak tanımlanabilir. Tüketimcilik, yani yaşamın anlamının bir şeyler satın alma, önceden düzenlenmiş deneyimler yaşamak olduğunu öne süren etkin ideoloji, modern kapitalizmi egemenliği altına almıştır (Bocock, 2009: 58). Baudrillard'ın (2013: 83) belirttiği gibi, tüketim toplumunda ihtiyaç asla falan nesneye duyulan ihtiyaç değildir, farklılık ihtiyacıdır (toplumsal anlam arzusu), dolayısıyla ne tamamlanmış bir tatmin, ne de ihtiyacın bir tanımı vardır.

Bu çıkmazdan kurtulmak için iktisat ideolojisi sorgulanmalıdır. İktisat ideolojisinin eleştirisi, özünü veya altyapısını iktisadi ilişkilerin oluşturduğunu kabul eden toplumsal tahayyülün yarattığı toplumsal düzenin inanç dünyasını sarsmak ve böylece toplumsal pratikten türeyen ve doğal ya da nesnel kurallar kılığında geri dönüp toplumsal pratiği belirleyen simgeseli sorgulamak anlamına

gelmektedir (İnsel, 2006: 16). Yani üretim, tüketim, pazar, çalışma, değer gibi kavramlar yeniden ele alınmalı ve bu kavramlara verdiğimiz anlamlar sorgulanmalıdır.

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA SÜRDÜRÜLEBİLİR Mİ?

Günümüzün çevresel koşullarında kalkınmanın sürdürülebilirliğinden bahsedilemez. Kalkınma iktisadında başlangıç noktası “imkânsızlık teoremi” olmalıdır (Daly, 1990: 46). Ekolojik etkileri bir kenara bırakılıp yoksulluğun ortadan kaldırılması hedef olarak alınsa bile sürdürülebilir kalkınma gerçekçi bir hedef değildir.

Sürdürülebilir kalkınmayı savunanlar, kalkınmanın gerekliliğini reddetmez, kalkınma da ekonomik büyüme fikrinden ayrı düşünülemez. Sürdürülebilir bir çevre için ekonomik büyümenin sıfır olması bile yeterli değildir, ekonomik gerilemenin (küçülme) göze alınması gerekir. Ekonomik gerileme ise, pazar fikrine ters düştüğü için kapitalist sistem devam ettiği sürece uygulanamaz.

Kapitalist sistem içinde, ülkelerin ekonomide var oldukları konumu koruyabilmeleri için sürekli bir ilerleme çabası içinde olmaları, diğer ülkelerin yaptığı buluşlardan geri kalmamaları, kendilerini her daim koruyabilmeleri için diğer ülkelerle silahlanma yarışı içinde bulunmaları gerekir. Kapitalist sistem sürekli bir ileriye doğru kaçıışı gerektirir. Ekonominin çökmesini göze almadan hiçbir sanayileşmiş ülke rekabet ortamının dayattığı, sistemin dinamiğinin neden olduğu yarışın dışında kalmaz (Partant, 2005: 35).

Bunun yanında kapitalizmde tüketim ile ilgili eşitsizlikler de devam etmek zorundadır. Üçüncü Dünya'nın insanları da ortalama bir Amerikalı'nın, Avrupalı'nın beslenme düzeyini taklit etmeye kalksaydı, dünya hububat üretiminin sekiz kat artırılması gerekecekti (Başkaya, 2000: 44). Üçüncü Dünya ülkelerinde üretilen hububatın önemli bir bölümü kendi açlarını doyurmak için değil, aşırı gelişmiş ayrıcalıklı ülkelerin hayvanlarını beslemek için kullanılmaktadır. Ortalama bir Kanadalı, ortalama bir Etiyopyalı'dan 436 kat fazla enerji kullanmaktadır. Aşırı “kalkınmış” ülkeler çok ürettikleri, çok tükettikleri, çok kirlettikleri için doğa

G. TURGUT

tahribatına neden olmaktadır (Başkaya, 2000: 45). Bu tüketimin yükünü çekenler de yoksul ülkeler ya da zengin ülkelerin yoksulları olmaktadır.

Tabii aşırı tüketenler sadece gelişmiş ülkelerde yaşayanlar değildir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin üst sınıfları da aynı düzeyde aşırı tüketmektedir. Ekonomik büyüme, çevre düzenlemelerinin oldukça esnek olduğu gelişmekte olan ya da yoksul ülkelerin başta gelen bir önceliği olduğundan, kirletici sanayilerin giderek yoğunlaştığı mekânlar haline gelme eğilimini gösteriyorlar (Kerschner, 2010: 554).

Bu kadar eşitsizlikle yüklü bir dünya düzeninin sürdürülmesini isteyip istemediğimiz sorusu da sürdürülebilirlik tartışması çerçevesinde mutlaka sorulmalıdır. Milyonlarca insanın açlık çektiği, temiz su ve elektrikten yoksun olduğu bir dünya düzeninin sürdürülmesi elbette ki yoksulların çıkarına değildir. Şimdiki sürdürülebilirlik söylemi, kalesine çekilip dünyanın geri kalan kısmından kendini yalıtmış bir azınlık için anlam ifade edebilir. Zira iktisadi büyüme ancak küçük bir azınlığın kâr oranını yükseltmeye ve refah içinde yaşamasına hizmet etmektedir. Yani var olan düzen, sadece üst sınıflar için sürdürülebilir.

4. KÜÇÜLME (DEGROWTH)

Ekolojik aciliyet sonucunda iktisadi büyümeye dayanan sürdürülebilir kalkınma fikrine karşı olan düşüncelerden biri küçülme savunusudur. Aslında küçülme savunusunun karşısına sürdürülebilir kalkınma fikriyle çıkıldığı da söylenebilir. Çünkü küçülme tartışması, sürdürülebilir kalkınma paradigması ortaya çıkmadan önce gündeme gelen bir tartışmadır. Ancak kavram, uzun yıllar akademik yazında fazla üzerinde durulmayan bir kavram olarak kalmıştır.

Bu kavram, ilk olarak Roma Kulübü'ne dâhil olan Nicholas Georgescu-Roegen tarafından kullanılmıştır. Kendisi kavramı şöyle tanımlamıştır: Üretimin ve tüketimin, kısa ve uzun dönemde, insani refahı artıracak ve hem yerel hem de küresel düzeyde çevresel koşulları iyileştirecek biçimde azaltılmasıdır (Georgescu-Roegen'den akt. Kerschner: 2010).

Georgescu-Roegen, ekonomik süreçleri biyoekonomi olarak yeniden formüle etme girişiminde bulunmuştur. Küçülme ise Georgescu-Roegen'e göre termodinamiğin ikinci yasasını temel almaktadır. Daha doğrusu O, entropi ve termodinamiğin ikincisi yasasını metafor olarak kullanmıştır. Mevcut enerji miktarı evrenin her yerinde azalmaktadır. Termodinamiğin ikinci yasası, madde ve enerjinin sadece bir yöne doğru değişeceğini söylemektedir. Bu yön ise kullanılabilirlikten kullanılamaz, elde edilebilirlikten elde edilemez ve düzenliden düzensize doğrudur. Entropi kanunu olarak bilinen bu yasa, Georgescu-Roegen'e (1987: 6) göre iktisadi alanda da kullanılabilir. Doğal kaynaklarımız bu biçimde giderek tükenmektedir. Ancak O'na göre termodinamiğin ikinci yasasının vurgulanması, bütün tüketimimizin organik ürünlere dayanmasını gerektirmez, sadece organik olmayan kaynakların dikkatli kullanımını gerektirir.

Georgescu-Roegen, sınırlı bir dünyada sınırsız büyümenin imkânsızlığından bahsetmektedir. O'na göre geleneksel ekonomi, biyoekonomi ile yer değiştirmelidir, yani biyosfer ile ekonomi arasında bağ kurulması gerekmektedir (Georgescu-Roegen'den akt. Grinevald, 1993: 6). Ana akım iktisat, kaynakların sınırlı olduğunu kabul etmekle birlikte kaynakların kıt olduğunu kabul etmemektedir. Ana akım iktisadın yaklaşımı bilime sınırsız bir güvene dayanmaktadır. Buna göre kaynaklar tükendiğinde bilim yeni kaynaklar yaratarak kıtlığa çözüm bulacaktır. Küçülme ile ilgili yazın ve küçülme hareketi ise bilim ve teknolojiyi her sorunu çözecek mucizevî bir değnek olarak görmez. Bununla birlikte, küçülme ilkel hayata geri dönüp teknolojiden uzak yaşamak anlamına da gelmemektedir. Tahayyül edilen toplum Ivan Illich'in bahsettiği gibi “şenlikli bir toplum” olacaktır. Ivan Illich'e göre şenlikli toplum, modern teknolojilerin yöneticilere değil politik olarak birbirleriyle ilişki içindeki bireylere hizmet ettiği toplum olacaktır (Illich, 1975: 7).

1982'de Montreal'de “Les enjeux de la décroissance” (the Challenges of Degrowth) küçülmenin sorunları ve olumlu yönleri) başlıklı bir konferans düzenlenmiştir. Ancak bu konferansta kullanılan küçülme kavramı daha çok ekonomik durgunluk anlamına gelmektedir. Küçülme, daha sonra 2001'de

G. TURGUT

Fransa’da, 2004’te İtalya’da, 2006’da Katalonya ve İspanya’da, Belçika’da aktivist bir slogan haline gelmiştir. Toplumsal bir hareket olarak ise Lyon’da otomobilsiz kentler hareketi, gıda kooperatifleri ve reklam karşıtı hareketle birlikte başlamıştır. “Gönüllü sadelik” (voluntary simplicity) hareketi de bunlara dâhil edilebilir.

2002’de, “Défaire le developpement, refaire le monde” (Unmake the development, remake the world)³ başlıklı bir konferans Paris’te UNESCO çatısı altında 800 katılımcı ile gerçekleşmiştir. İngilizceye küçülme kelimesinin girmesi ise 2008 yılında yine Paris’te düzenlenen bir konferans sırasında gerçekleşmiştir.

Küçülme kavramı, önceleri sadece akademisyenler tarafından savunulmuş, ancak kısa sürede bir toplumsal hareket biçimini almıştır. Bu hareketin altta yatan varsayımı, gezegenin ekolojik aciliyeti karşısında yeşil teknolojinin verdiği sözlerin yanlış olduğunun ispatlandığıdır (Foster, 2011). Yeşil teknolojinin kullanımı ekolojik aciliyet karşısında yeterli olmadığı gibi yakın zamanda tamamen yeşil teknolojiye geçilmesi, kökleşmiş çıkarlar nedeniyle kapitalizm koşullarında mümkün değildir.

Giderek artan sayıda akademisyen, bilim insanı ve politika tasarlayıcı, iktisadi büyümenin sürdürülemez olduğu üzerinde durmaktadır. Hatta 1987 Nobel İktisat ödülünü alan ekonomist Robert Solow bile 2008’de “ABD ve Avrupa’nın ya devam eden iktisadi büyümenin çevre için aşırı derecede yıkıcı olduğunu, ya kıt doğal kaynaklara aşırı derecede bağımlı olduklarını anlayacaklarını ya da artan oranda üretkenliği boş zaman olarak kullanacaklarını” söylemiştir (Victor, 2010: 370). Büyümenin hiç durmadan devam edebilmesi için sınırsız bir alan, sınırsız enerji ve sınırsız kaynaklara sahip olmak gerekmektedir. Schumacher’e göre aslında bir bakıma herkes büyümeye inanır ve bunda haklıdır da; çünkü büyüme yaşamın özünde vardır. Ne var ki önemli olan nokta, büyüme kavramını niteliksel açıdan belirlemektir; birçok şey vardır ki büyümesi, yine birçok şey vardır ki azala azala kaybolması gerekir (Schumacher, 2010: 123). Örneğin yoksulluk ortadan kaldırılması gereken olgulardan biridir. Yoksulların temel ihtiyaçlarının (beslenme,

³ “Kalkınmayı yok edin, dünyayı yeniden yapın”.

barınma, eğitim, sağlık vb.) karşılanması için yapılan üretimin ise büyümesi gerekir. Ancak bunu sağlamak için üretimin başka kısımlarını daraltmak gerekir.

2008’de Paris Konferansı’nın sonuç bildirisinde, küçülme, katılımcı ve iktisadi olarak sürdürülebilir bir topluma gönüllü bir geçiş olarak tanımlanmıştır (Degrowth Declaration of Paris 2008 Conference, 2010). Genel olarak küçülme hareketi, toplumsal adalet, refah ve çevresel sürdürülebilirliği sağlamayı hedeflemektedir. Bu hareket, Polanyi’den beri iktisadın doğallığı yapısökümüne uğratmayı amaçlayan geleneğe yaslanmaktadır. Pazar, çalışma ve değer gibi “gerçekliklerin” kaçınılmazlığı sorgulanmaktadır (Fournier, 2008: 534). Küçülme hareketinin kaygıları, doğal kaynakların (toprak ve ekosistemler dâhil olmak üzere) ve insanların sömürülmesi (ve hayvanların) ile ilgilidir (Schneider, 2010: 3).

Küçülmenin en önemli savunucularından biri olan Latouche’a (2010: 520) göre yeşil enerji, temiz enerji dediğimiz enerji türü de sürdürülebilir değildir. Bu konudaki en önemli mesele “rebound effect” (telafi etkisi) olarak tanımlanmaktadır (Schneider, 2003). Daha verimli bir teknolojinin kullanılmasıyla elde edilen enerji kazanımları tüketimdeki artış tarafından ortadan kaldırılmaktadır. Örneğin benzini verimli kullanan arabalar daha fazla seyahat etmemize neden olmaktadır; güneş enerjisi kullanımı, evimizi ya da suyumuzu daha fazla ısıtmamıza neden olmaktadır. Latouche’a göre (2009: 17) büyüme paradigmasına bağlı kalındığı sürece bu yeni teknolojiler daha fazla üretim ve daha fazla tüketimle sonuçlanır. Bu durumda da bu enerji biçimlerinin elde edilmesi için daha fazla doğal kaynak kullanılır. Latouche’a göre “degrowth” yerine ateizmdeki gibi “a-growth” kavramı da kullanılabilirdi. Böylece bir dinden vazgeçilmesi anlamını taşırdı: iktisat, büyüme, gelişme ve kalkınma dininden (Latouche, 2009: 8).

Ekonominin büyümesi, daha fazla kaynağın tüketimi ve daha fazla atık üretimi anlamına gelmektedir. Aslında küçülme savunusu, mutlak bir biçimde küçülmeyi desteklemek anlamına gelmemektedir. Küçülmenin temel kamu hizmetlerini etkilememesi için belirli alanlarda, yani belirli sektörlerde gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunun yanında hizmet sektörü gibi daha az kaynak gerektiren sektörlerin büyümesi de mümkündür. Buna seçici küçülme de denilmektedir.

G. TURGUT

Örneğin bir toplum olarak çevresel sınırlar içinde kalmak istiyorsak yüksek hızlı taşımacılık altyapısı, turistler için uzay uçuşu, yeni havaalanları, gereksiz aletler yapan fabrikalar, daha hızlı arabalar ya da daha iyi televizyonlar olmadan yapabilmeliyiz (Kallis, 2011: 875).

Küçülme konusunda daha radikal taleplere sahip olan küçülme yanlıları da vardır. Özellikle post-kalkınmacılar fakir ülkeler için bile iktisadi büyümenin istenilebilir bir yol olmadığını öne sürmektedirler, hatta Güney için fakirlik hakkını savunmaktadırlar (Murraca, 2012: 541). Ancak Güney ülkelerinde yüz milyonlarca insanın en temel ihtiyaçlarından bile yoksun oldukları düşünüldüğünde, bu ihtiyaçların karşılanması için ekonominin mutlaka belirli bir ölçüde büyümelerinin gerekeceği kabul edilmelidir.

Mesele daha az büyüme, yeşil büyüme, yavaş büyüme değildir, varoluşun merkezine koyulan bir temsil sistemi olarak ekonomiden kaçış hedeflenmektedir (Fournier, 2008: 529). Mesele sürekli olarak geometrik biçimde artan birikim, ihtiyaç ve gelir, kısacası üretim ve çalışma temelli sistemin yerine boş zaman ve oyun odaklı bir sistemin koyulmasıdır. Latouche (2009: 94), faydasız “ihtiyaçlar” olarak tanımladığı reklamcılık, turizm, taşımacılık, otomobil endüstrisi, tarım ticareti, biyoteknoloji gibi alanlarda önemli kesintiler öngörür (Latouche, 2009: 94). Çağımızdaki üretkenlik daha çok çıktı elde etmek için değil daha az çalışmak için kullanılabilir. Yenilikler ve icatlar söz konusu olduğunda da daha az tüketmeye ve daha az atık çıkarmaya yarayacak olanlar desteklenmelidir. Doğal kaynakların mümkün olduğunca yeraltında bırakılması hedeflenmelidir.

İktisadi büyüme yanlıları, refahı finanse etmek için iktisadi büyümenin gerekli olduğu fikrini savunur. İktisadi küçülme taraftarları ise ekonomi küçülse bile refahın artırılabileceğini iktisadi büyümenin ise refah ile eş anlamlı olmadığını savunmaktadır. Temel kamu hizmetlerinin sürekli sağlanabilmesi için genel olarak iktisadi büyümeye ihtiyaç yoktur. Bunun somut örneği de daha önce gerçekleştirilmiştir. Living Planet Report (Yaşayan Gezegen Raporu)’ a göre Küba, dünya üzerinde hem yüksek insani gelişmeye hem de sürdürülebilir çevresel ayak izine sahip tek ülkedir (Wackernagel, vd., 2006: 19). Fakir bir ülke olmasına ve

küçülen bir ekonomiye rağmen vatandaşlarının temel ihtiyaçlarını karşılamayı, yüksek kalitede sağlık hizmeti ve eğitim sağlamayı başarmıştır.

Küçülme hareketi tarafından çeşitli eylemler de düzenlenmektedir. “Buy Nothing Day” (Hiçbir Şey Satın Almama Günü) ve “Marches pour la Décroissance” (Küçülme için Yürüyüş), genel tüketim grevi ya da pazarların yerel ürünlerle kurulması, bireysel farkındalık yaratma çabaları da eylemlerin parçasıdır (Fournier, 2008: 539). Ekolojist ve araştırmacı François Schneider, 2005’te “March for Degrowth” (Küçülme için Yürüyüş)ü başlatmış ve vatandaşları küçülme hakkında bilgilendirmek için köylerde ve kasabalarda mola vererek Fransa çevresinde 1500 km yürümüştür (Baykan, 2005: 514). Bu yürüyüşe başka eylemciler de katılmıştır. Bu ilk yürüyüş sadece hareketi görünür kılmak anlamında değil katılımcıların bir ay boyunca, çevreye olumsuz etkisi düşük olan bir yaşam biçimini uygulamaya geçirmesi nedeniyle deneysel olarak da önemli görülmektedir. Genel tüketim grevi, hem kapitalizmin tüketim mantığına saldırmak için araç hem de tüketimi azaltmak bağlamında amaç olarak tartışılmaktadır.

Bu çabalara ek olarak, özellikle Danimarka ve Norveç’te başarı kazanan, tasarruf edilen miktarların Üçüncü Dünya’ya yardım amacıyla gönderildiği bir tüketimi sınırlandırma hareketi olan “The Future in Our Hands” (Gelecek Elimizde) hareketinden bahsedilebilir (Gorz, 2007: 199). Tabii sadece bireysel tüketime odaklanmamak ve kişisel çabalarla çevresel sorunların çözümlenebileceğini zannetmemek gerekir. Bookchin’in belirttiği gibi (2013: 36):

Aslına bakılırsa çevreci hareket ve ideolojiler, ekoloji karşıtı toplumumuzun “ahlaksızlığı” üzerine ahlak nutukları çekmek ve yaşam tarzlarında değişiklik yapılması çağrısında bulunmak ile yetindikleri sürece, kararlı bir toplumsal eylemin gerekliliğini görmemizi engellemekte ve kapsamlı bir toplumsal değişim için verilen mücadeleyi rotasından saptırma eğiliminde olmaktadır.

Kaynaklar çok hızlı bir biçimde tüketilmektedir. Ancak girişimciler bu tüketim düzeyini bile yeterli bulmamakta, üretim ve tüketimi daha da artırmak için uğraş vermektedir. Bu durum aslında şaşırtıcı değildir. Katlanarak artan bir büyüme

G. TURGUT

dinamiği; paranın meta ile metaların da daha sonra sürekli artan ölçekte daha çok para ile değiştirildiği kapitalizmin özünde vardır (Foster, 2013: 142).

Araba, buzdolabı, çamaşır makinesi gibi nesnelere ise sürekli daha fazla satın almaya uygun olmayan nesnelere. Bu sürekli daha fazlasını satın alamayacağımız nesnelere bile daha fazla satılabilmesi için yeni bir yöntem geliştirilmiştir. Bu yöntem ise ürünleri programlı bir biçimde kullanılamaz hale getirmedir. Yani nesnelere ne olursa olsun bir son kullanma tarihi olmalıdır.⁴

Her yıl 150 milyon bilgisayar geri dönüşüme gönderilmektedir. Toplumsal anlamda tatmin edici bir hayat süremeyen insanlar, teselliye daha fazla tüketmekte bulmakta, kullandıkları mallar henüz eskimeden ya da bozulmadan yenilerini almaktadır. Latouche'a (2010: 29) göre bu yapay tatmin yolu teselli malları endüstrisini oluşturmuştur. Oysa sürekli daha fazla tüketerek geçici tatminler elde etmek yerine insani ilişkilere odaklanmak mümkündür. Entelektüel paylaşım odaklanmak maddi tüketim isteğinin azalmasını da sağlamaktadır.

“Büyü-me-me”, sadece aynı şeyi daha az yapmak gibi niceliksel bir mesele değil, aynı zamanda ve daha da önemlisi, değerlerin paradigmatik olarak yeniden düzenlenmesi, özellikle toplumsal ve çevresel değerlerin yeniden doğrulanması ve ekonominin yeniden siyasileşmesi meselesi... Büyü-me-me, daha az üretmek ve tüketmek gibi niceliksel bir mesele olmak yerine, egemen ekonomik düşünceden daha radikal bir kopuş başlatmak için öne sürülen bir araçtır (Akbulut ve Adaman, 2013: 17).

Bu anlayış zaten eninde sonunda kendini dayatacaktır. Tüketimi azaltmak bir tercih değildir; her halükârda gelecektir. Bizim ya aktif olarak öngöreceğimiz ya da bizim üzerimize gelecek olan aşikâr çevresel sınırlar vardır (Lorek ve Fuchs, 2013: 40).

⁴Kullanılamaz hale getirmenin üç türü bulunmaktadır: 1. Teknik 2. Psikolojik 3. Planlı eskitme. Birincisi ürünlerin teknik gelişime bağlı olarak sınıf düşmesidir. İkincisi tüketicinin psikolojik olarak, yani reklamlar nedeniyle ya da moda ayakkabı uydurmak için bir ürünü daha fazla kullanmak istememesidir. Üçüncüsü ise eskime ya da yapay kusurlar yoluyla kullanılamaz hale getirmektir (Latouche, 2012: 20).

Küçülme taraftarlarına göre neoliberal ekonomiye meydan okumak için sadece alternatif ekonomik modeller önermek yeterli değildir. Ekonominin toplumdaki merkezi konumunu da sorgulamak, siyasal alana geri gidip ekonomik belirlenim ya da ekonomizme karşı çıkmak gerekmektedir. Bu dönüşüm kapitalizm koşullarında mümkün olmamakla birlikte kapitalizmi ortadan kaldıracak düzenin ilişkilere ve kültürel paylaşımına öncelik vereceğini, üretim ve tüketime verilen merkezi konumu değiştireceğini iddia etmek de doğru değildir. Toplumsal düzenle birlikte zihniyet değişimi de gerçekleşmezse büyüme dayalı iktisat ideolojisi varlığını sürdürür.

Küçülme taraftarlarının tahayyül ettikleri toplumsal sistemle ilgili bazı ipuçları bulunmaktadır. Demokrasi açısından büyük sistemlerin eleştirisinden yola çıkılarak ancak küçük ölçekli sistemlerin demokratik kontrole uygun olduğu üzerinde durulmaktadır (Romano, 2012: 583).

Ekonomik faaliyetlerimiz üzerinde düşündüğümüzde, aslında kapitalist iktisadi ilişkilere rağmen iktisat ideolojisinin tanımladığı sınırların dışında da çeşitli iktisadi faaliyetlerde bulunduğumuz görülmektedir. Polanyi'nin (2009: 88) belirttiği gibi insan ekonomisi, kural olarak, insanın sosyal ilişkilerinin içine yerleşmiştir. İnsan, maddi zenginlik edinmekteki bireysel çıkarlarını korumak gayesiyle hareket etmez; toplumsal konumunu, sosyal haklarını ve sosyal değerlerini korumak üzere hareket eder. Maddi zenginliğe ancak bu amaçlara hizmet ettiği için değer verir.

İnsan, pazara yönelik iktisadi faaliyetler dışında hediye verme, haneler arasında değiş-tokuş gibi başka iktisadi ilişkilerde de bulunmaktadır. Küresel metalaşma için, hükümetler ve şirketler ne kadar büyük bir çaba harcarsa da hâlâ metalaşma tamamen gerçekleştirilememiştir, insanların kendi işlerini kendilerinin yapması ya da başkalarına, karşılığında ücret almadan yardım etmesi kapitalizm öncesi toplum biçimlerinde daha yaygın olmakla birlikte hala devam etmektedir (Williams, 2002).

Siyasetçiler ve yöneticiler, iktisadi büyüme gerçekleşmeksizin iş alanı yaratılamayacağını öne sürmekte, iktisadi küçülmenin ya da durgunluğun iş kaybına neden olacağını savunmaktadırlar. Gerçekte ise iktisadi büyümenin yüksek

G. TURGUT

olduğu ülkelerde de tam istihdam sağlanamamaktadır. Büyüme kapitalist düzende iş yaratmak için gerekli olmakla birlikte herkesin daha az süre çalıştığı ve böylece tam istihdamın gerçekleştiği bir toplumsal düzen mümkündür. Bunun yanında sağlanan işlerin niteliğini de sorgulamak gerekmektedir. Küçülme taraftarları sadece ücretli çalışmanın niteliğini, amacını, toplumsal yararını sorgulamamakta, çalışanları ücretsiz izin alıp çalışma süresini kısaltmaya da çağırılmaktadır (Homs, 2007).

Eko-sosyalist ve sertifikalı tarımcı Daniel Tanuro'nun (2011: 77) 2007 IPCC⁵ raporundan aktardığına göre küresel sıcaklık artışını 2°nin altında tutmak için gelişmiş ülkelerin salım oranlarını 2020'ye kadar %25 ile 40, 2050'ye kadar %80 ile 95 indirmeleri gerekmektedir. Yenilenebilir enerjilere geçiş için öncelikle altyapı gereksiniminin olduğu ve altyapının oluşturulması sırasında daha fazla karbon salımı olacağı da hesaba katılırsa tüketim alışkanlıkları ve malların taşınması konularında önemli değişiklikler yapılmalıdır. Daha uzakta daha pahalıya satılabileceği için binlerce kilometre yol kat eden ürünlerin yerini yerel ürünlerin üretim ve tüketiminin alması karbon salımını önemli ölçüde azaltacaktır. Aksi halde ne gelişmiş ülkelerde tüketimin azaltılması ne de günümüzde yenilenebilir enerjiden daha ucuza mal olan fosil yakıtların kullanılmasından vazgeçilmesi mümkün olabilir. Tüm bunların serbest piyasa tarafından gerçekleştirilmesi beklenemez.

İktisadın önceliğinin yerini kültürel önceliğe bırakması için farklı ülkelerde çeşitli projeler yapılmaktadır. "International Network for Cultural Alternatives to Development" (Kalkınmaya Kültürel Alternatifler için Uluslararası Ağ) çeşitli hedeflere ulaşmak amacıyla örgütlenmiştir. Kanada'da kurulmuş olan örgüt, 4 Mayıs 1992'de temel hedeflerini aşağıdaki biçimde açıklamaktadır (Latouche, 2005: 9-10):

1. Güney ülkelerinin kalkınma projelerinden kaynaklanan borçlarının aşamalı olarak silinmesi (yılda %20).

⁵ Intergovernmental Panel on Climate Change (Hükümetlerarası, İklim Değişimi Paneli)

2. Kuzey ülkelerinin kişi başına düşen gelirlerinin 1960 yılındaki seviyesine kadar azaltılması.
3. Petrolün sınırsız kullanımının durdurulması.
4. On yıl kadar bir süre içinde elektrik kullanımının miktarının bütün nükleer santral projelerini iptal edecek kadar azaltılması.
5. Geleneksel kalkınma anlayışını destekleyen ve teşvik eden küresel eğitim modelinin değiştirilmesi. Yerel cemaatlerin kültürel ve doğal çevreleri ile uyum içinde olduğu eğitim sistemlerinin yeniden kurulması.
6. Kuzey ve Güney ülkelerinde kalkınmanın zararları ile ilgili güçlü bir kampanya yürütülmesi, kalkınmanın dünyanın büyük bir kısmının fakirleşmesinin nedeni olduğunu ve yenilenebilir enerji kaynaklarının iktisadi büyüme uğruna feda edildiğinin ifşa edilmesi.
7. Kalkınmaya yardım ajanslarının dönüştürülmesi, kültürler arası diyalogu sağlamak için yaşam biçimlerinin farklı kültürleri hesaba katacak biçimde dönüştürülmesi.

Bu tür talepler kısa vadede gerçekleştirilebilecek taleplerdir, ancak gerçekleştirilmeleri kapitalizm koşullarında mümkün değildir. Kuzey ülkelerinin milli gelirlerini 1960 yılındaki seviyeye düşürmesi, petrolün sınırsız kullanımının durdurulması, elektrik kullanımının azaltılması gibi talepler sermaye birikimine balta vuracak taleplerdir ve kapitalizmin kâr mantığı ile çatışmaktadır. Küçülme savunucuları çoğulcu bir düzen hayal ettikleri için entelektüel ya da siyasal bir merci tarafından yukarıdan aşağıya dayatılacak bir post-kapitalist alternatif yerine aşağıdan gerçekleştirilecek bir alternatif olması gerektiğini düşünmektedirler. Toplumsal hareketler tarafından benimsenmiş, daha sonra Bolivya ve Ecuador'un anayasalarına girmiş *buen vivir* paradigması öncelikle aşağıdan yukarıya yerli hakların taleplerini ortaya koyması biçiminde gerçekleşmiştir. Yerli halkların kültürünün bir parçası olması dolayısıyla dikkat çekmektedir.

G. TURGUT

5. BUEN VIVIR

Buen vivir, klasik kalkınma stratejilerine tepki olarak Güney Amerika’da ortaya çıkmış bir paradigma ve harekettir. And dağlarının çevresindeki toplulukların taleplerinin dikkate alınması için verdikleri mücadeleden doğduğu için toplumsal hareketlerin perspektifinden düşünülmesi gereklidir (Benedetta ve Margherita, 2013: 3). *Buen vivir* paradigması, Batı’nın kalkınma anlayışı yerine, yerli halkların büyümeyi içermeyen, ilişkiselliği önemseyen ve doğayla insan arasında güçlü bir bağ gören dünya görüşünü koyan bir paradigmadır. Büyüme ve tüketim yerine yaşamın kalitesine odaklanması nedeniyle küçülme hareketinin fikirleriyle geniş ölçüde örtüştüğü düşünülebilir, bu nedenle bu çalışmada incelenmeye değer görülmüştür. And bölgesinde yaşayan çeşitli yerli topluluklarda kalkınma ya da gelişme kavramları bulunmamaktadır. Dolayısıyla yerli halkların düşüncesinde az gelişmişlik durumu da bulunmamaktadır.

Buen vivir, farklı yerli toplulukların tutumlarını ifade eden genel bir kavramdır. Klasik kalkınma stratejilerinin toplumsal ve ekolojik etkilerinin yanında iktisadi etkilerini de tartışma konusu etmektedir. *Buen vivir*, alternatif kalkınma değil kalkınmaya alternatif bir yaklaşım ortaya koyması bağlamında Arturo Escobar’ın post-kalkınma yaklaşımına benzemektedir (Gudynas, 2011: 442). Öncelikle toplumsal hareketler tarafından kullanılan kavram, daha sonra Bolivya ve Ecuador hükümetlerinin programına girmiştir.

Modernitenin doğa toplum ikiliği reddedilmektedir. Bunun yanında eşitsizliklere karşı mücadele de söz konusudur. “İyi yaşamak, ama diğerlerinden daha iyi değil ya da başkalarının yaşamı pahasına değil” hareketin paradigmasını iyi bir biçimde özetlemektedir (Benedetta, Margherita, 2013: 4).

Buen vivir hareketi içinde en çok kullanılan kavramlardan biri, bir Ecuador kavramı olan “sumak kawsay”dır. Bu bakış farklı yerli topluluklar tarafından farklı kavramlarla ifade edilerek kullanılmaktadır. Yani benzer bir düşünce biçimi başka yerli topluluklarında da görülmektedir. “Sumak kawsay” bir topluluk içinde diğer

insanlarla ve doğayla yaşanan hayatın sağladığı doyumu ifade eder (Gudynas, 2011: 442).

Buen vivir çeşitli özellikleri ile tanımlanmaktadır (Fatheuer, 2011: 19):

- Yerlilerin geleneklerine ve evrene bakışlarına dayanır.
- Geleneksel kalkınma anlayışlarından kopuştur.
- Doğayla ilişkiye odaklanır.

Buen vivir; toplum ve doğanın birliği, eşitlik, özgürlük, dayanışma, karşılıklılık, toplumsal hakkaniyet, toplumsal adalet, sorumluluk gibi değerleri merkeze almaktadır. Söz konusu olan iyi hayat bireysel bir düzlemde ulaşılabilecek bir iyi hayat değildir, ancak toplumsal bir düzlemde iyi hayata ulaşılabilir.

Bu değerler tartışılmaya başlandıktan kısa bir süre sonra geniş bir sosyal, kültürel ve siyasal destek görmüştür ve *buen vivir* düşüncesine özgü fikirler Ecuador ve Boliviya'nın anayasalarına eklenmiştir (Gudynas, 2011: 442). Bu iki ülkenin ortak özelliği sol yönelimli hükümetlerin iktidarda olmasıdır. Bu hükümetlerin seçilmesi 1980 ve 1990'larda Güney Amerika'nın siyasal gündemine hâkim olan neoliberal reformlara bir cevap niteliğindedir (Fatheuer, 2011: 11). Ecuador ve Boliviya, Venezuela ile birlikte emperyalizm ve ABD karşıtlığı ile yerli kapitalist sınıfın önemli sektörlerine karşı yürüttükleri aktif bir muhalefetle dikkat çekmektedirler. Neoliberalizmin yıkıcı etkisi ile yoğunlaşan toplumsal hareketler bu hükümetlerin seçilmesinde önemli rol oynamıştır. Bu hükümetler, doğal kaynaklardan elde edilen gelirin devlet mülkiyetinde olduğu, vergi reformlarının yapıldığı, kamu harcamalarının artırıldığı, sosyal politika ve güvenlik ağları aracılığıyla gelirin yeniden dağıtıldığı toplumsal ve ekonomik bir modeli benimsemişlerdir. (Ruttenberg, 2013: 79).

Ancak Boliviya anayasasında *buen vivir* etik bir ilke (hakkaniyet, özgürlük, dayanışma, karşılıklılık, cinsiyet eşitliği, adalet gibi değerler) olarak yer almakta iken Ecuador anayasasında sağlık, barınma, gıda, eğitim gibi temel hakların

G. TURGUT

karşılanmasına vurgu yapılmakta, doğa, hakları olan bir varlık olarak kabul edilmektedir.

Aslında Güney Amerika'daki bütün ilerici hükümetler devletin ekonomide daha fazla rolü olması gerektiğini savunup bu doğrultuda hareket etmektedir. Ecuador'da, Corraera'nın sosyal politika konusundaki adımlarıyla önemli başarılar elde edilmiş olsa da muhalefeti tecrit etme çabası sorunlu bir durum oluşturmaktadır. Bu durum, anayasadaki katılım, farklı demokrasi biçimleri ve çokulusluluk ilkeleriyle de bağdaşmamaktadır (Villalba, 2013: 1435).

Ecuador hükümeti, yağmur ormanlarından petrol çıkarmak istememektedir. Rafael Corraera, dünyanın Yasuni Ulusal Park'ından petrol çıkarılmaması için Ecuador'a ödeme yapmasını önermiştir (Gallagher, 2009). Ancak yerli halkların temel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için petrol ve maden çıkarıp ihraç etmeye ya da mono kültüre dayalı bir ekonominin aşılması mümkün olmamıştır (Villalba, 2013: 1437). Kapitalist toplumsal düzenden kopmadan, anayasal düzeyde benimsenenler gerçekleştirilememektedir.

6. SONUÇ

Ekolojik aciliyete çözüm bulmak bahanesiyle ortaya atılan sürdürülebilir kalkınma politikasının aslında sermaye birikimini sürdürmek anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde ifade edilen öneriler ve politikalar çevresel sorunlardan da kâr etmeye odaklanmıştır. Sermaye birikimini etkileyecek, kâr oranlarını düşürecek her reform önerisi ya hasıraltı edilmekte ya da bu reformları uygulamamak için çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın temel hedeflerinden biri olan yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına geçilmesi bile fosil yakıtlar çevresinde kurulmuş olan endüstrinin kâr etme hırsı yüzünden sınırlı bir biçimde hayata geçirilmekte ya da karbon ticareti için araç olarak kullanılıp daha fazla ekolojik yıkıma neden olmaktadır. Zaten içinde bulunduğumuz ekolojik aciliyet koşulları kapitalizmin birikim mantığı ve kâr hırsı sebebiyle ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla küçülme konusunda yapılması gerekenler de kapitalist bir toplumda gerçekleşme olanağı bulamaz.

Meseleyi sadece yenilenemez kaynakların tüketilmesi olarak görenler hızlı da olsa yavaş da olsa bu kaynaklar eninde sonunda biteceği için azar azar kullanmanın gereksiz olduğunu düşünebilirler. Ancak mesele sadece doğal kaynakların daha uzun süre kullanılması değildir, küresel ısınma sorununun çözümü için hemen politik müdahale gereklidir. Planlı bir biçimde fosil yakıt tüketiminden vazgeçilmelidir.

Kapitalist bir dünyada çevresel sorunlara çözüm için atılması gereken adımların atılmadığı da aşikârdır. Bu bağlamda küçülme savunusunun, anti- kapitalizmin farklı bir biçimde ifade edilmesi olduğu söylenebilir. Ancak alternatif bir toplumsal düzenin savunulması, sosyalist toplumların bu meseleyi çözeceğini iddia etmek anlamına gelmemektedir. Zira kapitalist toplumdaki daha fazla üretim ve tüketime dayalı iktisat ideolojisi sosyalist toplumlarda da geçerli olabilmektedir, geçmişin reel sosyalist olarak tanımlanan toplumları büyümeye dayalı kapitalizm ile aynı iktisadi ideolojiyi benimsemiştir. Bu nedenle bu iktisadi ideolojiye modern toplumların iktisat ideolojisi de denilebilir. Sosyalist toplumlar da çevresel anlamda yıkıcı ve yok edici politikalar uygulayabilmektedir. Alternatif toplumsal düzen, eşitlik ve demokrasi ile birlikte küçülmeyi de hedeflemelidir. Yapısal bir dönüşüm, yani kapitalizmden çok farklı bir toplumsal düzen ile birlikte daha az tüketmeye, insani ilişkilere, kültürel değiş-tokuşa dayalı yeni değerleri benimsemek zorunludur.

KAYNAKÇA

ANGUELOVSKI, I., ALLIER, J. M. (2014), “The ‘Environmentalism of the Poor’ Revisited: Territory and Place in Disconnected Glocal Struggles”, *Ecological Economics*, 102, 167-176.

AKBULUT, B., ADAMAN, F. (2013), “Modernleşmenin Dayanılmaz Cazibesi: Büyüme Fetişizmi”, <http://web.yesildusunce.org/wp-content/uploads/2013/11/bengi-akbulut-fikret-adaman.pdf>, (29.07.2014)

BANERJEE, S. B. (2003), “Who Sustains Whose Development?, Sustainable Development and the Reinvention of the Nature”, *Organizational Studies*, 24 (2), 143-180.

G. TURGUT

BAŞKAYA, F. (2009), *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, 6. Baskı, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara.

BAŞKAYA, F. (2000), *Küreselleşmenin Karanlık Bilançosu*, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara.

BAUDRILLARD, J. (2014), *Tüketim Toplumu*, (Çev. H. Deliçaylı, F. Keskin), Ayrıntı Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.

BENEDETTA, C., MARGHERITA, G. (2013), “Indegenous Voices: Enriching Contaminations Between Buen Vivir, Ubuntu and the Western World”, http://www.eaeeparis2013.com/papers/Full_Paper_Margherita-Giordano.pdf, (03.08.2014)

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER, (1998), “Kyoto Protokolü”, http://www.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/kyoto_protokol.pdf, (03.08.2014)

BOCOCK, R. (2009), *Tüketim*, Dost Yayınları, Üçüncü Baskı, Ankara.

BOOKCHIN, M. (2013), *Toplumsal Ekoloji ve Komünalizm*, (Çev. F. D. Elhüseyni), Sümer Yayıncılık, İstanbul.

BURKETT, P. (2009), *Marksizm ve Ekolojik İktisat, Kıızıl ve Yeşil Bir Ekonomi Politikasına Doğru*, (Çev. E. Günçiner), Yordam Yayınları, İstanbul.

CASTRO, C. J (2004), “Sustainable Development: Mainstream and Critical Perspectives”, *Organization Environment*, 17(2), 195-225.

DALY, H. (1990), “Sustainable Growth: An Impossibility Theorem”, *Development*, 3(4), s. 45-47.

DEGROWTH DECLARATION OF PARIS 2008 CONFERENCE, (2010), *Journal of Cleaner Production*, 18(6), 523-524.

EUROPEAN COMMISSION, (2014), "The EU Emissions Trading System",
http://ec.europa.eu/clima/policies/ets/index_en.htm, (03.10.2014)

FATHEUER, T. (2011), Heinrich Böll Stiftung, "Buen Vivir",
http://www.boell.de/sites/default/files/endif_buen_vivir_engl.pdf, (28.05.2014)

FOSTER, J. B. (2011), "Capitalism and Degrowth: an Impossibility Theorem",
<http://monthlyreview.org/2011/01/01/capitalism-and-degrowth-an-impossibility-theorem/>, (04.07.2014)

FOSTER, J. B. (2013), *Savunmasız Gezegen*, (Çev. H. Ünder), Epos Yayınları, 3. Baskı, Ankara.

FOURNIER, V. (2008), "Escaping from the Economy: The Politics of Degrowth", *International Journal of Sociology and Social Policy*, 28(11/12), 528-545.

GALLAGHER, K. (2009), "Paying to Keep Oil in the Ground",
<http://www.theguardian.com/commentisfree/cifamerica/2009/aug/07/ecuador-carbon-emissions>, (08.11.2014)

GALLINO, L. (2007), *Küreselleşme ve Eşitsizlik*, (Çev. D. Kundakçı), Dost Yayınları, İstanbul.

GIRLING, A. (2010), "NGOs and the Clean Development Mechanism: Constraints and Opportunities in the Discourse of EU Consultations",
http://www.tyndall.ac.uk/sites/default/files/GCD_WorkingPaper005.pdf, (28.11.2014)

GRINEVALD, J., (1993), "Georgescu-Roegen: Bioéconomie et Biosphère",
<http://www.decroissance.org/textes/grinevald.pdf>, (21.06.2014)

GORZ, A. (2007), *İktisadi Aklın Eleştirisi*, (Çev. I. Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İkinci Basım, İstanbul.

G. TURGUT

GUDYNAS, E. (2011), “Buen Vivir: Today’s Tomorrow”, *Development*, 54(4), 441-447.

HOMS, C. (2007), “De L’abolition Du Travail...A Comment Devenir Collectivement Autonome”, http://decinfo.apinc.org/spip/article.php3?id_article=516, (01.07.2014)

ILLICH, I. (2011), *Şenlikli Toplum*, (Çev. A. Kot), Ayrıntı Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

İNSEL, A. (2006), *İktisat İdeolojisinin Eleştirisi*, Birikim Yayınları, İstanbul.

KALLIS, G. (2011), “In Defence of Degrowth”, *Ecological Economics*, 70, 873-880.

KENTEL, N. (2011), “Sürdürülebilir Kalkınmanın Sürdürülemezliği”, https://www.academia.edu/1034195/Surdurulebilir_Kalkinmanin_Surdurulemezligi (03.06.2014)

KERSCHNER, C. (2010), “Economic De-Growth vs. Steady State Economy”, *Journal of Cleaner Production*, 18, 554-551.

KOVEL, J. (2005), Löwy, M., “Ekosoyalist Bir Manifesto”, <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=77>, (18.06.2014)

KOVEL, J. (2012), “Ekolojik Krize Sosyalist Çözüm”, *Elektrik Mühendisliği*, Sayı 444, http://www.emo.org.tr/ekler/c35c8a76ec3ee28_ek.pdf?dergi=873, (07.06.2014)

LATOUCHE, S. (2005), *Decoloniser l’imaginaire, La Pensée Créative contre L’économie de l’absurde*, <http://libgen.org/book/index.php?md5=0C08C6139768B698FC0F1214303B1858>, (03.08.2014)

LATOUCHE, S. (2010), “Degrowth”, *Journal of Cleaner Production*, 18(6), 519-522.

LATOUCHE, S. (2009), *Farewell to Growth*, Polity Press, Cambridge.

LATOUCHE, S. (2012), *Bon Pour La Casse! Les Déraisons De L'obsolescence Programmée*, vitrine.edenlivres.fr/o/192/p/22690/excerpt, (12.07.2014)

LOREK, S., FUCHS, D. (2013), "Strong Sustainable Consumption Governance-precondition for a degrowth path", *Journal of Cleaner Production*, 38, 36-43.

MURRACA, B. (2012), "Towards A Fair Degrowth-Society: Justice and the Right to A 'Good Life' Beyond Growth", *Futures*, 44 (6), 535-545.

NEALE, J. (2009), *Küresel Isınmayı Durduralım, Dünyayı Değiştirelim!*, (Çev. D. Tarkan), Yordam Kitap, İstanbul.

PARTANT, F. (2005), *Kalkınmanın Sonu, Bir Alternatif mi Doğuyor?*, (Çev. F. Başkaya), Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara.

PERELMAN, M. (2003), "Myths of the Market", *Organization&Environment*, 16(2), 168-226.

POLANYI, K. (2009), *Büyük Dönüşüm, Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, (Çev. A. Buğra), İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul.

ROEGEN-GEORGESCU, N. (2005), *Décroissance*, Les Éditions Sang de la Terre, Paris.

ROEGEN-GEORGESCU, N. (1987), "Entropiesgesetz und ökonomischer Prozess im Rückblick", http://www.postwachstum.de/data/postwachstum/user_upload/Texte/Entropy_Law_Retrospect.pdf, (25.07.2014)

ROMANO, O. (2012), "How to Rebuild Democracy, Rethinking Degrowth", *Futures*, 44(6), 582-589.

ŞAHİN, Ü. (2004), "Truva Atı Olarak Sürdürülebilir Kalkınma", http://www.ucekoloji.net/?page_id=17, (23.10.2014)

G. TURGUT

SCHNEIDER, F. (2010), "Degrowth of Production and Consumption Capacities for Social Justice, Well-being and Ecological Sustainability, 2nd Conference on Economic Degrowth", (<http://www.barcelona.degrowth.org/fileadmin/content/documents/Proceedings/Schneider.pdf>, (23.08.2014)

SCHNEIDER, F. (2003), "Effet Rebond", http://www.decroissance.org/francois/recherche/articles/effet_rebond.pdf, (21.06.2014)

SCHUMACHER, E. F. (2010), *Küçük Güzeldir (Önceliği İnsana Veren Bir Ekonomi Anlayışı)*, (Çev. O. Deniztekin), Varlık Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.

YILMAZ, S., YILMAZ, G. (2011), "Yenilenebilir Enerji" Vs. Yenilenemeyen Doğa: Karbon Ticareti", http://emekdogu.org/yenilenebilir_enerji_yenilenemeyen_doga_karbon_ticareti.htm, (26.11.2014)

SWEEZY, P. (2009), *Marksizm Üzerine Dört Ders*, (Çev. T. Öncel), Yordam Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

TANURO, D. (2011), *Yeşil Kapitalizm İmkansızdır*, (Çev. V. Yalçıntoklu), Habitus, İstanbul.

UNITED NATIONS, (1987), "Our Common Future, Brundtland Report", http://conspect.nl/pdf/Our_Common_Future-Brundtland_Report_1987.pdf, (04.04.2014)

VICTOR, P. (2010), "Questioning Economic Growth", *Nature*, 468, 370–371.

VILLALBA, U. (2013), "Buen Vivir vs. Development: A Paradigm Shift in the Andes?", <http://www.tandfonline.com/loi/ctwq20>, (01.11.2014)

WACKERNAGEL, M., GOLDFINGER, S., KITZES, J., PELLER, A., LOH, J., WERMER, P., GIBSON, G., KEARNS, J., WILLIAMS, R., BURNS, S., GATEWOOD, B., (2006), "Ecological Footprint", *Living Planet Report 2006*, (Ed. C. Hails), WWF, http://d2ouvy59p0dg6k.cloudfront.net/downloads/living_planet_report.pdf, (27.10.2014)

WALLERSTEIN, I. (1997), "Ecology and Capitalist Cost of Production: No Exit",
<http://www.binghamton.edu/fbc/archive/iwecol.htm>, (21.07.2014)

WILLIAMS, C. C. (2002), "A Critical Evaluation of Commodification Thesis",
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2286998, (06.06.2014)